

ВІВЧАРСТВО

УДК 636.4.082

ВІВЧАРСТВО УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Н.А. Кудрик, кандидат сільськогосподарських наук,
старш. наук. співроб.

ORCID: 0000-0002-9556-2430

Заруба К.В., кандидат сільськогосподарських наук, старш.
наук. співроб.

ORCID: 0000-0002-9058-7751

Коваль Т.С.

ORCID: 0000-0001-7505-2380

Інститут тваринництва степових районів імені М.Ф. Іванова
«Асканія-Нова» - Національний науковий селекційно-генетичний
центр з вівчарства
e-mail: ascitsr_priemnaya@ukr.net

Надійшла 10.10.2023

Мета. Дослідити стан вівчарства України в умовах воєнного стану. **Методи.** Зоотехнічні, селекційні, математичної статистики із застосуванням комп'ютерної техніки. **Результати.** В статті висвітлено стан вівчарства України в умовах воєнного стану. Встановлено, що станом на 01.01.2023 р. загальна чисельність овець в Україні становить 518,6 тис. гол. із них у с.-г. підприємствах – 126,6 тис. гол., або 24,4 %, в господарствах населення відповідно 392,0 тис. гол. та 75,6%. У 2022 р. виробництво вовни у всіх категоріях господарств зменшилося у порівнянні з 2017 р. на 35,2%, у т. ч. у с.-г. підприємствах на 60,2%, у господарствах населення – на 31,6 %. Протягом останніх 5 років виробництво баранини в цілому скоротилось на 19,5%, у т. ч. у с.-г. підприємствах на 81,9%, проте у господарствах населення – збільшилось на 1%. Аналіз динаміки експорту та імпорту продукції вівчарства, зокрема баранини нашою державою, протягом останніх років, свідчить про нарощування обсягів експорту, зокрема у 2022 р. порівняно з 2017р. вартість експорту зросла на 40%. Спостереження показали, що в Україні збережено генофондні стада, які представлені 11 породами (в т. ч. 5 внутрішньопородними типами) різних напрямів продуктивності у 30 суб'єктах плеїнної справи з поголів'ям овець 37,3 тис. гол., в т. ч. вівцематок – 23,1 тис. гол. Слід

констатувати що відбувається перманентне зменшення чисельності суб'єктів та поголів'я племінних овець. За останнє десятиліття вибуло 44 господарств, загальне поголів'я овець зменшилося на 38,2 %, вівцематок - на 38%. Через тимчасову окупацію АР Крим та Донеччини наразі немає жодного суб'єкту племінної справи у найбільш чисельній цигайській породі, на Херсонщині в зоні ризику знаходяться племінні заводи асканійської тонкорунної (ДП «ДГ ІТСР «Асканія-Нова» – ННСГЦВ, ДП «ДГ «Асканійське» ІКОСГ), асканійської м'ясо-вовнової та асканійської каракульської порід (ДП «ДГ ІТСР «Асканія-Нова» – ННСГЦВ).

Ключові слова: вівчарство, породи, генетичні ресурси, продуктивність, чисельність, селекція, племінні господарства

DOI: 10.33694/2617-0787-2023-1-16-5-15

UDC 636.4.082

SHEPHERD FARMING IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

N.A. Kudryk, Candidate of Agricultural Sciences,
Senior Scientific Associate

ORCID: 0000-0002-9556-2430

Zaruba K.V., Candidate of Agricultural Sciences, Senior
Researcher

ORCID: 0000-0002-9058-7751

Koval T.S.

ORCID: 0000-0001-7505-2380

“Ascania Nova” Institute of Animal Breeding in the Steppe Regions
named after M. F. Ivanov - National Scientific Selection-Genetics Center
for Sheep Breeding
e-mail: ascitsr_priemnaya@ukr.net

Aim. To investigate the state of sheep breeding in Ukraine under martial law. Methods. Zootechnical, selection, mathematical statistics with the use of computer technology. Results. The article highlights the state of sheep breeding in Ukraine under martial law. It was established that as of 01.01.2023, the total number of sheep in Ukraine is 518.6 thousand heads, of which 126.6 thousand heads, or 24.4%, are in agricultural enterprises, respectively 392.0 thousand heads and 75.6%. In 2022, wool production in all categories of farms decreased by 35.2% compared to 2017, including 60.2% in agricultural enterprises, and 31.6% in agricultural farms. Over the past 5 years, the production of mutton as

a whole has decreased by 19.5%, including in agricultural enterprises by 81.9%, but in households it has increased by 1%. An analysis of the dynamics of exports and imports of sheep products, in particular mutton, by our state in recent years indicates an increase in export volumes, in particular in 2022 compared to 2017. the value of exports increased by 40%. Observations have shown that in Ukraine gene pool herds have been preserved, which are represented by 11 breeds (including 5 intrabreed types) of different productivity directions in 30 breeding subjects with a sheep population of 37.3 thousand heads, including ewes - 23.1 thousand heads. It should be noted that there is a permanent decrease in the number of subjects and the population of breeding sheep. Over the last decade, 44 farms have left, the total sheep population has decreased by 38.2%, ewes - by 38%. Due to the temporary occupation of the Autonomous Republic of Crimea and the Donetsk region, there is currently no breeding subject in the most numerous Tsygai breed, in the Kherson region, the breeding farms of the Askaniy fine-wool (SE "DH ITSR "Askania-Nova" - NNSGCV, SE "DH "Askaniyske" IKOSG), Askaniy meat-wool and Askaniy Karakul breeds (SE "DH ITSR "Askania-Nova" - NNSGCV).

Keywords: *sheep breeding, breeds, genetic resources, productivity, number, selection, breeding farms*

DOI: 10.33694/2617-0787-2023-1-16-5-15

Постановка проблеми. Напрями розвитку вівчарства в Україні перебувають під впливом світових тенденцій, ринкової внутрішньої і зовнішньої кон'юнктури, які за останні п'ять років зумовили переорієнтацію вівчарських підприємств на збільшення виробництва більш економічно вигідної продукції – баранини й овечого молока та продуктів його переробки, порівняно з вовною.

Зважаючи на надзвичайну важливість підгалузі вівчарства для вітчизняної економіки, фактичний її стан впродовж останніх років не відповідає потенційним можливостям і характеризується стійкою тенденцією до скорочення чисельності поголів'я овець. Ускладнення експорту, зрушення в структурі витрат та цін на продукцію, пов'язані з надзвичайним подорожчанням логістичних процедур і загостренням виробничих, фінансових та інвестиційних ризиків, обумовлених воєнними діями, прискорили скорочення вітчизняного виробництва продукції вівчарства. Через військові дії, за попередніми оцінками, втрачено значну частину поголів'я овець. Разом з тим, розвиток вівчарства залишається важливою умовою продовольчої безпеки країни, сталого соціально-економічного стану держави та істотним резервом експорту вівчарської продукції.

Тому метою досліджень є аналіз стану вітчизняного вівчарства за умов воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вівчарство – єдина підгалузь тваринництва, яка є джерелом для виробництва різноманітної продукції з цілющими властивостями: дієтичної ягнятини, молодого баранини, молока, а також незамінної сировини – вовни, овчин, смушків, виробів, які не мають аналогів щодо гігієнічних властивостей, сприяють збереженню здоров'я і продовженню життя людини [1, 2, 3, 4].

Стан підгалузі вівчарства України характеризується рядом кризових явищ і обумовлений, перш за все, різким зниженням цін на вовну, що зменшило зацікавленість виробників у її виробництві. Адже весь час галузь, її технологія, економічні важелі, менталітет працюючих були зорієнтовані на виробництво саме цієї продукції. За різних причин галузь не було спрямовано на більш ефективний шлях розвитку і в результаті рівень її збитковості в останні роки становить 60,0-69,5% [5].

При цьому головною проблемою вівчарства залишається висока собівартість виробництва продукції вівчарства і, як наслідок, неприйнятна ринком ціна її реалізації. Вартість кормів, енергоносіїв, засобів механізації досягла світового рівня, а ціни на продукцію, які диктує ринок, залишаються низькими і не покривають витрат. Вихід приплоду, який є основою формування економічної ефективності галузі, становить 75-80 ягнят на 100 вівцематок, при потенціалі 110-115 гол., що вказує на недосконалість технологічного і технічного забезпечення.

В Україні за останні 25 років підгалузь втратила свої позиції. Чисельність овець зменшилася більш ніж у 10 разів [7].

Перелічені та деякі інші чинники, зокрема, що пов'язані з тривалою агресією росії, визначають подальший розвиток вівчарства на сучасному етапі.

Методи досліджень. У процесі дослідження використано: абстрактно-логічний – для формування висновків, порівняльного аналізу – для зіставлення показників та виявлення тенденцій їх зміни; табличний – для наочного зображення отриманих результатів дослідження; статистичний – під час аналізу попиту та пропозиції продукції вівчарства; монографічний – при деталізації стану розвитку галузі вівчарства.

Результати досліджень. Станом на 01.01.2023 р. загальна чисельність овець в Україні становить 518,6 тис. гол. із них у с.-г. підприємствах – 126,6 тис. гол., або ,24,4 %, а все інше - в господарствах населення (табл. 1).

Таблиця 1. Чисельність поголів'я овець у різних категоріях господарств на початок року

Показник	Роки						2023 р. у % до 2017 р.
	2017		2020		2023		
	гол.	%	гол.	%	гол.	%	
Всього поголів'я,	718,9	100	658.5	100	518,6	100	72,1
у т. ч. сільгоспід- приємства	179,4	25,0	158.5	24	126,6	24,4	70,5
господарства населення	539,5	75,0	500	76	392,0	75,6	72,7

*розраховано авторами на основі даних ФАО

Вівчарство країни представлено різноманіттям семи основних вітчизняних порід та 16 внутрішньопородних типів: цигайська – 158,0 тис. гол., асканійська м'ясо-вовнова з кросбредною вовною – 64,0 тис., асканійська тонкорунна – 66,0 тис., прекоз – 67,0 тис., українська гірськокарпатська – 67,0 тис., смушкові – 25 тис., вівці м'ясних і м'ясо-вовнових порід зарубіжної селекції - олібс, тексель, шароле, меріноландшафт – 13,6 тис., помісне поголів'я - 55,0 тис. голів.

Найбільша чисельність овець зосереджена в Одеській та Закарпатській областях, там утримують відповідно 194,6 та 86,8 тис. гол. Слід відмітити, що порівняно з 2017 р. поголів'я овець як, в Одеській так і в Закарпатській областях зменшилося на 28,3% та 19,6 % відповідно.

В цілому ж по Україні за цей період поголів'я овець зменшилося на 27,9 %. Але ряд областей нарощують поголів'я, зокрема Волинська, Івано-Франківська, Київська, Рівненська, Хмельницька та Тернопільська області.

Потрібно відзначити, що значне скорочення чисельності овець відбулося після окупації Криму, на той час їх питома частка складала 19,4% від загального поголів'я України (206,8 тис голів). При цьому 191,4 тис голів, або 92,6% утримувалося у господарствах населення.

Що стосується виробництва основних видів продукції, то протягом 2017-2022 рр. відбулось скорочення обсягів виробництва.

Так, у 2022 р. виробництво вовни у всіх категоріях господарств зменшилося у порівнянні з 2017 р. на 35,2%, у т. ч у с.-г. підприємствах на 60,2%, у господарствах населення – на 31,6 % (табл. 2).

В Україні на частку баранини припадає всього лише 1% від виробництва всіх видів м'яса, тому галузь вівчарства з повною упевненістю можна вважати сферою невикористаних можливостей щодо забезпечення населення м'ясом. Протягом останніх 5 років виробництво баранини в цілому скоротилось на 19,5%, у т. ч. ч у с.-г. підприємствах на 81,9%, проте у господарствах населення – збільшилось на 1% (табл. 2).

Таблиця 2. Виробництво продукції вівчарства у всіх категоріях господарств

Показник	Роки								Темп приросту %
	2017		2019		2020		2022		
	т	%	т	%	т	%	т	%	
Вироблено вовни, всього, т	1908	100	1734	100	1573	100	1237	100	-35,2
у т. ч. с.-г. п-ва	236	12,4	200	11,53	146	9,3	94	7,6	-60,2
населення	1672	87,6	1534	88,47	1427	90,7	1143	92,4	-31,6
Вироблено баранини, всього, т	13411	100	13900	100	11500	100	10800	100	-19,5
у т. ч. с.-г. п-ва	3312	24,7	1200	9,63	1300	11,3	600	5,6	-81,9
населення	10099	75,3	12700	91,37	10200	88,7	10200	94,4	+1,0

*розраховано авторами на основі даних ФАО

Досягти 50-60% рентабельності виробництва продукції вівчарства можливо при використанні передових технологій вирощування овець, ретельному контролі за показниками відтворення, вибір породи і правильна годівля та утримання тварин. А в передових фермерських господарствах України цей показник може досягати навіть 100%

Аналіз динаміки експорту та імпорту продукції вівчарства, зокрема баранини нашою державою, протягом останніх років, свідчить про нарощування обсягів експорту, так у 2022 р. порівняно з 2017р. вартість експорту зросла на 40%. Основним експортером був Ірак, Грузія та Туреччина. Обсяг імпорту протягом 2017-2019 рр. зменшився на 73%. (табл. 3)

Таблиця 3. Динаміка експорту та імпорту баранини в Україні, тонн

	2000		2017		2022	
	кіль- кість, тонн	вартість, тис. дол. США .	кіль- кість, тонн	вартість, тис. дол. США .	кіль- кість, тонн	вартість, тис. дол. США .
Експорт	305,16	364,12	153	491	214,36	1223
Імпорт	4,07	30,76	14	228	3,77	111

*розраховано авторами на основі даних ФАО

Що стосується експорту вовни, то він незначний і становить у 2022 році 21.3 тонну. Імпорт протягом останніх років значно скоротився і в 2019 році становив 44 тонни на загальну суму 21 тис. дол. США(табл.4).

Таблиця 4. Динаміка експорту та імпорту вовни в Україні, т

	2012		2014		2017		2022	
	кіль- кість, тонн	вартість, тис. дол. США .	кіль- кість, тонн	вартість, тис. дол. США .	кіль- кість, тонн	вартість, тис. дол. США .	кіль- кість, тонн	вартість, тис. дол. США .
Експорт	7,0	24,0	168,0	282,0	104,0	249,0	21,3	8
Імпорт	994,0	1571,0	1112,0	1680,0	1545,0	1521,0	44	21

*розраховано авторами на основі даних ФАО

Рівень споживання баранини в Україні складає 24% від норми МОЗ, потреба у вовні задовольняється лише на 3%

Дефіцит продукції вівчарства становить: баранини – 34,2 тис. т, вовни – 43,8 тис. т.

Ємкість ринку продукції вівчарства в Україні має значні обсяги, в той же час потенціал галузі під впливом різних факторів використовується не повною мірою.

На сьогодні здійснюється переорієнтація вівчарства України до вимог світового ринку. Вівчарство країни в теперішніх умовах зорієнтоване на вирощування м'ясо-вовнових порід овець, питома вага яких в загальному поголів'ї становить понад 60%. Даний напрямок виробництва викликаний потребою ринку, який на сьогодні ставить на перше місце виробництво м'яса, а потім вовни, що і

підтверджує прогноз розвитку вівчарства в Україні на перспективу до 2025 року.

Спостерігаються суттєві структурні зміни в розміщенні овець в господарствах за формами власності.

За останні роки крупнотоварна галузь вівчарства перетворилася у дрібнотоварну, поголів'я овець у сільськогосподарських підприємствах становить лише 126,6 тис. або 24,4 % від загальної чисельності. Відмітимо, що більшість господарств (37,8-35,3%) утримує незначну кількість тварин (до 49 голів). Питома частка підприємств з поголів'ям понад 500 голів у дослідний період становить 12,7-12,8%. Але при цьому зазначені господарства утримують 59,2-63,5% поголів'я.

З метою пошуку економічних важелів стабілізації і подальшого розвитку вівчарства було досліджено сучасний стан племінного вівчарства України, як основи якісного поліпшення наявних генетичних ресурсів згідно вимог ринку.

Одним з основних важелів якісного поліпшення вітчизняного вівчарства є використання наявних вітчизняних та зарубіжних племінних резервів для формування ресурсного потенціалу галузі вівчарства як економічної системи, яка забезпечить прибуткове ведення господарства, за рахунок розширення відтворення стада овець відповідного ринковим умовам.

Племінне вівчарство України - це унікальні генофонди різних напрямів продуктивності, в основному вітчизняного походження, адаптовані до умов середовища.

Спостереження показали, що в Україні збережено генофондні стада, які представлені 11 породами (в т. ч. 5 внутрішньопородними типами) різних напрямів продуктивності у 30 суб'єктах племінної справи з поголів'ям овець 37,3 тис. гол., в т. ч. вівцематок – 23,1 тис. гол. Слід констатувати що відбувається перманентне зменшення чисельності суб'єктів та поголів'я племінних овець. За останнє десятиліття вибуло 44 господарств, загальне поголів'я овець зменшилося на 38,2 %, вівцематок - на 38%.

Станом на 01.01.2023 р. в Україні утримувалося 5249 голів племінних овець м'ясних порід та 4368 голів м'ясо – вовнових, що становило 26% від загальної чисельності племінного поголів'я овець. М'ясні породи овець представлені породами допер, мериноландшафт, а також вітчизняною придніпровською м'ясною породою, м'ясо – вовнові в основному асканійською м'ясо – вовною породою овець з кросбредною вовною. Набуло розширення племінного поголів'я шубних порід зокрема багатоплідної романівської породи, використання якої також вирішує

проблеми наповнення ринку м'ясом овець. Так в Хмельницькій області створено племінний репродуктор романівської породи овець з поголів'ям понад десять тисяч голів, що становить третину усього племінного поголів'я України. Враховуючи, що в Хмельницькій області також створено племінний репродуктор з розведення молочних овець породи лаконе з поголів'ям 280 гол. , в тому числі 160 віцEMATOK.

Через тимчасову окупацію АР Крим та Донеччини наразі немає жодного суб'єкту племінної справи у найбільш чисельній цигайській породі, на Херсонщині в зоні ризику знаходяться племінні заводи асканійської тонкорунної (ДП «ДГ ІТСР «Асканія-Нова» – ННСГЦВ, ДП «ДГ «Асканійське» ІКОСГ), асканійської м'ясо-вовнової та асканійської каракульської порід (ДП «ДГ ІТСР «Асканія-Нова» – ННСГЦВ).

Для подальшого розвитку підгалузі вівчарства в Україні необхідно: привести вітчизняну систему селекції у відповідність до міжнародних стандартів; удосконалити породну структуру вівчарства у відповідності з потребами сучасного ринку на його продукцію, збільшити чисельність поголів'я племінних овець і довести їх питому вагу в кожній породі до 15%, підвищити якість племінної продукції; створення та використання високопродуктивних генотипів овець м'ясного молочного та багатоплідного напрямів продуктивності, забезпечити функціонування єдиної системи обліку у вівчарстві та формування централізованої інформаційної бази; підвищення ефективності використання в селекційному процесі кращих генетичних ресурсів вітчизняного та зарубіжного походження; забезпечити збереження генофонду аборигенних та малочисельних порід і типів овець: сокільської, української гірськокарпатської порід та асканійського породного типу багатоплідних каракульських овець; корегування селекційних програми щодо вдосконалення генофонду, приділивши пріоритетну увагу ознакам, що забезпечить підвищення м'ясної продуктивності, плодючості, молочності, скоростиглості; закупити по імпорту овець різних напрямів продуктивності; створити спермобанку видатних баранів-плідників вітчизняних (в першу чергу зникаючих) та імпортних порід, що послужить збереженню генофонду порід овець.

Висновки. Незважаючи на те, що на сьогодні вівчарство є досить перспективним з позиції розширення експортних можливостей агропромислового комплексу країни та існуючий стійкий попит на ягнятину та баранину, особливо в країнах Близького Сходу, його потенціал використовується в не повній мірі. Нажаль, відбувається постійне зменшення чисельності поголів'я овець і

зменшення обсягів виробництва продукції, що більшою мірою посилилось внаслідок воєнної агресії росії і окупації територій України з розвиненим вівчарством.

Список використаної літератури:

1. Беженар І. М. Удосконалення регіонального розміщення та структури виробництва продукції вівчарства на основі її диверсифікації. Електронне наукове фахове видання «Глобальні та національні проблеми економіки». 2015. Вип.5. С. 104-110.

2. Вдовиченко Ю. В., Жарук П. Г., Заруба К. В., Маслюк А.М., Жарук Л.В. Стан та перспективи розвитку вівчарства в державних підприємствах дослідних господарствах мережі НААН. Тематичний науковий збірник «Вівчарство та козівництво». 2018. Вип. 3. С. 3–17.

3. Вдовиченко Ю. В., Іовенко В. М., Жарук П. Г., Кудрик Н.А., Жарук Л. В. Стан та наукове забезпечення галузі вівчарства в Україні. Науковий вісник «Асканія-Нова». 2016. Вип. 9. С. 3–16.

4. Жарук Л. В. Впровадження системи якості виробництва вівчарської продукції – шлях до прибутковості. Науковий вісник «Асканія-Нова». 2021. Вип.14 .С. 67–76.

5. Жарук Л. В. Стан та проблеми племінного вівчарства України. Науковий вісник " Асканія-Нова". 2022. Вип. 15. С. 18-27.

6. Жарук Л.В., Коваль Т.С., Козак О.А. Розвиток світового ринку продукції вівчарства. Економіка АПК. 2020. № 8. С. 60-71.

7. Жарук Л.В., Коваль Т.С., Краєва О.Є. Економічні показники стану вітчизняного вівчарства. Науковий вісник «Асканія-Нова». 2020. Вип.13 .С.7–19.

8. Офіційний сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

9. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/>

10. Офіційний сайт ФАО (Продовольча та сільськогосподарська організація ООН).

References

1. Bezhenar I. M. Udoshonalennia rehionalnogo rozmishchennia ta struktury vyrobnytstva produktsii vivcharstva na osnovi yii dyversyfikatsii. Elektrone naukove fakhove vydannia «Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky». 2015. Vyp.5. S. 104-110.
2. Vdovychenko Yu. V., Zharuk P. H., Zaruba K. V., Masliuk A.M., Zharuk L.V. Stan ta perspektyvy rozvytku vivcharstva v derzhavnykh pidpriemstvakh doslidnykh hospodarstvakh merezhi NAAN. Tematychnyi naukovyi zbirnyk «Vivcharstvo ta kozivnytstvo». 2018. Vyp. 3. S. 3–17.
3. Vdovychenko Yu. V., Iovenko V. M., Zharuk P. H., Kudryk N.A., Zharuk L. V. Stan ta naukove zabezpechennia haluzi vivcharstva v Ukraini. Naukovyi visnyk «Askaniia-Nova». 2016. Vyp. 9. S. 3–16.
4. Zharuk L. V. Vprovadzhennia systemy yakosti vyrobnytstva vivcharskoi produktsii – shliakh do prybutkovosti. Naukovyi visnyk «Askaniia-Nova». 2021. Vyp.14 .S. 67–76.
5. Zharuk L. V. Stan ta problemy pleminnoho vivcharstva Ukrainy. Naukovyi visnyk " Askaniia-Nova". 2022. Vyp. 15. S. 18-27.
6. Zharuk L.V., Koval T.S., Kozak O.A. Rozvytok svitovoho rynku produktsii vivcharstva. Ekonomika APK. 2020. № 8. S. 60-71.
7. Zharuk L.V., Koval T.S., Kraieva O.Ie. Ekonomichni pokaznyky stanu vitchyznianoho vivcharstva. Naukovyi visnyk «Askaniia-Nova». 2020. Vyp.13 .S.7–19.
8. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Ofitsiyni sait Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: <http://sfs.gov.ua/>
10. Ofitsiyni sait FAO (Prodo volcha ta silskohospodarska orhanizatsiia OON) [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: <http://www.fao.org/faostat/ru/#home/>